

Prikazi knjiga i ostalo

Book reviews and miscellanea

Ljubo Boban. *Sporazum Cvetković-Maček, Ljevak,* Zagreb, 2023. 613 str.

„Od prvog dana stvaranja Jugoslavije nacionalno pitanje postalo je jedno od najvažnijih pitanja zajedničke države jugoslavenskih naroda. Ono je bilo nerazdvojno povezano s pitanjem državnog uređenja i u prvom redu se i manifestiralo kao pitanje organizacije zajedničke države” (17). Tim riječima povjesničar Ljubo Boban započinje svoje epohalno djelo o pokušaju rješavanja hrvatskog nacionalnog pitanja u Kraljevini Jugoslaviji. U devet poglavlja autor se bavi unutrašnjopolitičkim, ali i vanjskopoličkim aspektom tog pitanja stavljajući u prvi plan predsjednika vlade Dragišu Cvetkovića i vođu Hrvatske seljačke stranke Vladka Mačeka. Iz tog razloga knjiga *Sporazum Cvetković – Maček* pruža odličan povijesno-politički prikaz situacije u Kraljevini Jugoslaviji u drugoj polovici tridesetih godina dvadesetog stoljeća. Ljubo Boban (1933. – 1994.) povjesničar i redoviti profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu diplomirao je povijest 1959. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a 1964. na istom fakultetu obranio je disertaciju *Sporazum Cvetković – Maček*.

Ljubo Boban svoje djelo započinje predgovorom i uvodom gdje kratko, ali detaljno analizira političku situaciju Kraljevine Jugoslavije nakon atentata u Skupštini koja je dovela do Šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra Karađorđevića 1929. Prvo poglavlje, *Vanjskopolički položaj Jugoslavije prije obrazovanja Cvetkovićeve vlade*, služi kao svojevrsni uvod u kompleksnu problematiku diplomatskih aktivnosti u Europi tridesetih godina koji su utjecali na zbivanja u Kraljevini Jugoslaviji prije formiranja vlade Dragiše Cvetkovića. Tadašnja vlada Milana Stojadinovića nastojala je biti naklonjena nacističkoj Njemačkoj. Međutim, njemačka ekspanzija 1938. – *Anschluss* i priključenje Sudeta – imala su, između ostalog, utjecaj na hrvatsko pitanje unutar Jugoslavije. *Anschluss* je značio opasnost od njemačke ekspanzije, kojoj je sada Jugoslavija bila neposredno izložena, no s druge strane, njime je Stojadinović ojačao svoju poziciju u unutrašnjoj politici jer je dobio moćnog susjeda koji je podržavao njegov režim. Sporazum u Münchenu bio je pak nova kapitulacija zapadnih demokracija što je značilo da će unutrašnji razvoj u Jugoslaviji biti još više pod utjecajem Njemačke.

U drugom poglavlju, pod nazivom *Unutrašnjopolitički razvoj do obrazovanja Cvetkovićeve vlade*, obrađeni su izbori 11. prosinca 1938. te smjena Milana Stojadinovića. Boban ovdje analizira smjenu Stojadinovića te navodi kako su Anton Korošec, vođa Slovenske ljudske stranke i Mehmed Spaho, vođa Jugoslavenske muslimanske organizacije, omogućili 1935. Stojadinoviću dolazak na vlast, a sada su ga oni i srušili. „Cijelu stvar oko Stojadinovićeve pada aranžirao je Korošec, koji je imao i svoje lične račune sa Stojadinovićem” (109 – 110). Zbog hrvatskog pitanja pozicija Milana Stojadinovića bila je znatno slabija nego što je to bio slučaj s njegovom vanjskom politikom. Boban napominje kako se uzroci Stojadinovićeve pada različito objašnjavaju. S jedne strane stoje mišljenja koja pad objašnjavaju isključivo ili pretežno vanjskopolitičkim razlozima, dok s druge strane, postoje mišljenja koja ga objašnjavaju isključivo ili pretežno unutrašnjopolitičkim razlozima. Što se tiče vanjskopolitičkih razloga dotadašnja Stojadinovićeve politika u velikoj je mjeri vezala Kraljevinu Jugoslaviju uz sile Osovine što je ugrozilo tradicionalno prijateljstvo s Francuskom i Velikom Britanijom. S druge strane, hrvatsko pitanje imalo je važno mjesto u ukupnom kompleksu unutrašnjopolitičkih razloga koji su doveli do Stojadinovićeve smjene. „Dok je kod kneza Pavla prevladavalo mišljenje da međunarodna situacija nalaže rješavanje hrvatskog pitanja, Stojadinović je bio uvjeren da baš ova situacija omogućava prolongiranje i čvrst kurs u hrvatskom pitanju” (116). Autor u nastavku dodaje kako je Stojadinović sumnjičen da želi degradirati ulogu dinastije te da su „Stojadinovićeve *führerske* ambicije” išle nauštrb Pavlova položaja i autoriteta krune (118).

U trećem poglavlju, *Vanjskopolitički položaj Jugoslavije u vrijeme Cvetkovićeve vlade*, temeljito je prikazano držanje nove jugoslavenske vlade prema zapadnim demokracijama, Francuskoj i Velikoj Britaniji, ali i prema silama Osovine. Cilj njemačko-talijanske diplomacije bio je da se u što većoj mjeri podunavske i balkanske zemlje istrgnu iz britansko-francuskog utjecaja. Ovdje se naglašava kako se Kraljevina Jugoslavija nalazila pred stalnom opasnošću od svojih susjeda. Sile Osovine su s Bugarskom i Mađarskom računale kao s faktorima za ucjenjivanje Jugoslavije ako bi njezina politika bila protivna željama osovinskih zemalja. Podupirući jugoslavensko-bugarsko zbližavanje, sile Osovine su Bugarskoj, ali i Mađarskoj, sugerirale odricanje od teritorijalnih zahtjeva prema Jugoslaviji. Složenija je stvar, navodi Boban, u slučaju Njemačke i Italije nego Velike Britanije i Francuske. Pored zajedničkog interesa sila Osovine oko Jugoslavije i hrvatskog pitanja sukobljavali su se zasebni interesi Italije i Njemačke. Prema tome, dok je interes Velike Britanije i Francuske za unutrašnju konsolidaciju Jugoslavije i njezino održanje bio konstantan, u slučaju Njemačke i Italije to je stalno variralo. „Točno je da su osovinske sile u određenim momentima željele održanje Jugoslavije. Ali ovo se nije, kao u slučaju Velike Britanije i Francuske, zamišljalo tako što bi trebalo raditi na rješavanju hrvatskog pitanja. Ako je kod Velike Britanije i Francuske mogla postojati bojazan od eventualne Mačekove separatističke akcije uz podršku

osovinskih sila, kod Njemačke i Italije nije moglo biti bojazni od takvog slučaja uz podršku Velike Britanije i Francuske” (257).

Potrebno je spomenuti kako se autor u četvrtom poglavlju bavio Mačkovim akcijama u inozemstvu prije početka pregovora s Cvetkovićem, dok je u petom poglavlju studiozno analizirao program Cvetkovićeve vlade prema hrvatskom pitanju. Zanimanje vodstva HSS-a za vanjskopolitički razvitak pojačano je nakon Stojadinovićevog pada. To pojačano zanimanje nametnuli su, ističe Boban, sami vanjskopolitički događaji, ali i razvoj unutrašnjih odnosa u vezi s hrvatskim pitanjem. Stoga su bili poduzeti koraci radi ispitivanja stavova velikih sila prema hrvatskom pitanju. Mačekovi predstavnici obraćali su se Berlinu, Rimu, Parizu i Londonu. Ovdje se izvrsno opisuje kako talijanskim interesima više nije odgovarala politika razbijanja Kraljevine Jugoslavije koja je vođena do 1936. Rim je bio zainteresiran za jaku Jugoslaviju koja će držati Njemačku na udaljenosti od Jadrana. „Talijanski interes, smatralo se u Rimu, najbolje se može ostvariti održavanjem vlade i prijateljstvom s njom, a ne s hrvatskom seljačkom strankom” (152).

Same pregovore i zaključenje sporazuma Boban je studiozno obradio u šestom poglavlju *Od početka pregovora do zaključenja sporazuma od 26. kolovoza 1939.* Poseban naglasak stavljen je na teškoće u pregovorima izazvane Mačkovim zahtjevima koji su prelazili preko Savske i Primorske banovine te Dubrovnika. Prvi sporazum postignut je još krajem travnja 1939. no Namjesništvo ga je odbilo, a kao najveći razlog spominjala se odredba o plebiscitu u Bosni s obzirom na to da se nametnulo pitanje uključivanja dijelova Bosne i Hercegovine u tu novu administrativnu jedinicu. Protiv tih teritorijalnih koncesija u Bosni energično se suprotstavljao Mehmed Spaho, koji je vjerojatno intervenirao kod kneza Pavla. Pregovori su ubrzo obnovljeni, no dok su Mačekovi predstavnici nastojali što više osigurati za Banovinu Hrvatsku, Cvetkovićevi predstavnici nastojali su da što više ostane u nadležnosti centralne vlasti. Zbog tih nesuglasica, napominje Boban, rad pravnih stručnjaka odvijao se sporo. Kada su pregovori ponovno zapeli na pitanju žandarmerije, Maček je stranim novinarima izjavio svoju čuvenu rečenicu spomenuvši da je „situacija u Hrvatskoj slična situaciji u Čehoslovačkoj i da, ako Beograd ne može zvesti red u zemlji, može Njemačka” (253). Sporazum je konačno potpisan 26. kolovoza 1939. te je obrazovana vlada u koju je ušla Hrvatska seljačka stranka, dok je Vladko Maček postao potpredsjednikom nove vlade.

U idućem poglavlju na pregledan su način obrađeni pravni aspekti Sporazuma Cvetković – Maček. Autor napominje kako je Sporazum od 26. kolovoza imao „prije svega karakter političkog akta, bez formalne zakonske snage, bez državnopravne snage” (279). Banovina Hrvatska imala je zakonodavnu, upravnu i sudsku autonomiju. Zakonodavnu vlast iz njezine nadležnosti trebali su vršiti kralj i sabor zajednički. Oba faktora imala su pravo zakonodavne inicijative (kralj to ostvaruje preko bana). Upravna vlast Banovine bila je potpuno nezavisna prema centralnoj vlasti u poslovima

iz nadležnosti Banovine Hrvatske. Također, sudstvo Banovine bilo je potpuno samostalno. Nadalje, dogovoreno je da će se definitivni opseg Banovine Hrvatske odrediti prilikom preuređenja države, a pritom će se voditi računa o ekonomskim, geografskim i političkim okolnostima. Jedan od zanimljivijih dijelova knjige zasigurno je dio u kojem se raspravlja je li Kraljevina Jugoslavija nakon formiranja Banovine Hrvatske dobila federativna obilježja. Ovdje Boban zaključuje da se nikako ne može govoriti o složenoj državi. No moglo bi se govoriti o „jednoj formi federativnog uređenja” (290). Ako se glavni zahtjevi HSS-a uzmu kao cjelina, onda oni očito prelaze okvir klasične federacije koja je zapravo bila minimalni program te stranke. Ne može se govoriti ni o konfederaciji zbog postojanja zajedničkog kralja koji je ujedno kralj svake pojedine jedinice, a konfederacija pretpostavlja potpuno suverenu državu. Prema tome, „teško je ovu situaciju izraziti jedinstvenim državnopravnim izrazom; reklo bi se da tu ima i elemenata federacije, i konfederacije, i realne unije. Uostalom, ni unutar samog HSS-a nije u tome bilo jedinstvenog stava” (406).

Opširno osmo poglavlje autor je posvetio stavovima najvažnijih političkih stranaka Kraljevine Jugoslavije prema Sporazumu od 26. kolovoza. Tako analizira stav građanskih političkih stranaka i grupa poput Demokratske stranke, Srpske radikalne stranke, Jugoslavenske muslimanske organizacije, Slovenske ljudske stranke, crnogorskih federalista Sekule Drljevića, ali i Komunističke partije Jugoslavije i ustaša. Treba dodati kako se autor bavi i različitim shvaćanjem termina i rješavanja hrvatskog pitanja između HSS-a i ustaša. Pa tako „samostalna,” „slobodna,” „neovisna” Hrvatska kod HSS-a nije podrazumijevalo isto što i ustaški termin „nezavisna hrvatska država.” U prvom slučaju riječ je o težnji za što većom samostalnošću u jugoslavenskom okviru, dok se u drugom slučaju radi o bezrezervnoj antijugoslavenskoj orijentaciji.

U zadnjem poglavlju, *Provođenje sporazuma*, Boban se bavi jednim od važnijih pitanja, kako je HSS gledao na Sporazum od 26. kolovoza. Vodstvo HSS-a shvaćalo je Sporazum tek kao prvu etapu u rješavanju hrvatskog pitanja. A to se opet moglo shvatiti u trostrukom smislu: prvo, Banovina Hrvatska bila je samo početak, prva etapa u općem preuređenju državne zajednice, što je trebalo biti okončano donošenjem novog ustava koji će regulirati odnose u složenoj državnoj zajednici. Drugo, sam tijekom izvođenja Uredbe o Banovini Hrvatskoj predstavljao je jednu etapu. Uredba je samo formalno skicirala fizionomiju Banovine, a sve je trebalo biti u praksi provedeno. I treće, pitanje teritorijalnog opsega i kompetencija Banovine Hrvatske ni u Sporazumu niti u Uredbi nije bilo zatvoreno, pa je ono što je definitivno formulirano predstavljalo samo prvu etapu u odnosu na zahtjeve koji su se postavljali pri konačnom preuređenju državne zajednice. Osim provođenja Sporazuma i preuređenja države, u ovom poglavlju autor opisuje i zbivanja nakon puča od 27. ožujka 1941. i rušenja Cvetkovićeve vlade. Boban naglašava da su ti događaji postavili pred Mačeka dva problema: prvo, kako će se krugovi koji su državnim udarom došli na vlast odnositi prema Sporazumu

od 27. kolovoza i, drugo, kako će se nakon udara razvijati jugoslavensko-njemački odnosi. Događaji od 27. ožujka doveli su na površinu one političke snage i vojne krugove koji su se izjasnili protiv Sporazuma. No i pored svih rezervi koje su ti krugovi imali prema Sporazumu, on se ipak nije dovodio u pitanje, čak su se davala obećanja da će se i proširiti autonomija. Dok je pitanje Sporazuma lako skinuto s dnevnog reda, neusporedivo teži problem bio je vanjskopolitički aspekt promjena koje je puč donio. Osnovno je pitanje bilo znači li vojni puč rat s Njemačkom. Vrlo brzo pokazalo se da je Hitler o tome već donio odluku.

Knjiga *Sporazum Cvetković – Maček* pruža stručan i temeljit prikaz političkih okolnosti koje su dovele do uspostave Banovine Hrvatske. Knjiga pokazuje kako je međunarodni faktor, koji je postao aktualan u drugoj polovici tridesetih godina, vršio presudni utjecaj na međunarodni i unutrašnji položaj Kraljevine Jugoslavije. Unutrašnji odnosi, a posebno pitanje državnog preuređenja, postali su najaktualniji upravo u trenutku kada je vanjskopolitička situacija zahtijevala maksimalnu unutrašnju koheziju. U *Zaključku* Boban je uspješno iznio rezultate do kojih je svojim istraživanjem došao te je naglasio kako bi bilo neadekvatno faktore koji su doveli do Sporazuma od 26. kolovoza dijeliti na unutrašnjopolitičke i vanjskopolitičke već bi ih trebalo promatrati u njihovoj međusobnoj uvjetovanosti i jedinstvenosti. „Naravno da je suština problema prije svega unutrašnjopolitička. Presudan utjecaj vanjskopolitičkog razvoja očituje se u tome što su zbog međunarodne konstelacije i unutrašnje suprotnosti dobile novi karakter i novi intenzitet” (517). Potrebno je još spomenuti da je povjesničar Damir Agičić napisao pogovor s vrlo zanimljivim biografskim pojedinostima o autoru i okolnostima obrane njegova doktorata. Također, knjiga je obogaćena fotografijama i priložima u kojima se nalazi cjeloviti tekst Sporazuma Cvetković – Maček. Ljubo Boban piše jednostavno, pitko i dinamično i na taj način u potpunosti zaokuplja pažnju čitatelja. Stoga će to iznimno, znanstveno utemeljeno djelo zasigurno biti zanimljiva i korisna literatura kako studentima i stručnjacima, tako i širem čitateljstvu.

Bruno Korea Gajski

